

strogo pridržava kalvinističke struje u anglikanskoj crkvi« (405). U engleskom jeziku postoji i riječ *argosy* koja dolazi od značenja »velikog dubrovačkog broda« kakvi su dolazili u engleske luke.

Ova knjiga je veoma vrijedna za historičara, pogotovu onoga koji namjerava da dalje istražuje, jer mu pruža siguran temelj i svojim brojnim bilješkama daje mnoštvo uputa i savjeta. Međutim, i čitatelju koji se ne kani baviti znanstvenim radom, ovo će sintetičko djelo pružiti potpun pregled kulturnih veza između naših naroda i Engleza do 1700. Kostićevi naučni rezultati obiluju novim, kritičkim pogledima koji se osnivaju na izvanrednom poznavanju opsežne literature i izvora. Autor je savjesno obradio tu mnogobrojnu literaturu i izvore i pokazao izrazit smisao za sintezu. Tako je ovo djelo po svom metodičkom pristupu istraživačko-kritički-analitičko i uz to sintetičko. Kostić je više godina prikupljao građu i tražio izvore u mnogim evropskim i američkim arhivima. Koristio se velikim brojem već objavljenih i novo pronađenih izvora. Knjiga je opremljena znanstvenim aparatom, koji čitatelja upućuje na izvore — arhivska dokumenta, pisma, objavljena dokumenta, studije, knjige, plakate, testamente, biografije, književna djela i dr. Na literaturu se osvrnuo veoma kritički unoseći nove poglede u kulturnu povijest naših naroda. Mišljenja vrijednih anglista nastoji na temelju dokumenata i kritičkim pristupom ponovo osvijetliti, pa ih nakon toga ili prihvaća ili na izvanredno korektan način ispravlja. U tome je ovo djelo svakako primjerno. Pisac je objektiv, nepristran i strog analitičar. Izbjegava prije svega hipoteze, a svoje tvrdnje potkrepljuje vrijednim i sigurnim dokazima. Mada je knjiga strogo znanstveno djelo, ona je ne samo pregledna nego je napisana veoma lijepim jezikom i stilom, tako da se čita bez teškoći i zamora. Autor najavljuje i drugu knjigu u kojoj namjerava obraditi pomorske i ekonomske veze naših naroda — prije svega Dubrovačke republike — s Engleskom.

Petar Korunić

NEKI NOVIJI PRILOZI HRVATSKOJ POVIJESTI IZ SR NJEMAČKE

1. Dosadašnja njemačka historiografija za jugoistočnu Evropu (usp. E. Turczynski, »*Deutsche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Südosteuropas*«, East European Quartely I, 1967, 297—340) samo je malo pridonijela proučavanju hrvatske povijesti. Ako se ne uzme u obzir neznatan broj radova bez znanstvenih pretenzija kao npr. knjižice A. Dreslera (»*Kroatien*«, Essen 1942, 1944), W. Schneefussa (»*Die Kroaten und ihre Geschichte*«, Leipzig 1942), L. Hauptmanna (»*Die Kroaten im Wandel der Jahrhunderte*«, Berlin 1941) ili E. Bauera (»*Glanz und Tragik der Kroaten. Ausgewählte Kapitel der kroatischen Kriegsgeschichte*«, Wien-München 1969), od četrdesetih godina našeg stoljeća mogla bi se navesti samo neznatna količina njemačkih znanstvenih monografija koje se neposredno bave hrvatskom poviješću. Disertacija G.W. Köhlera, »*Beiträge zur Ideologie der kroatischen Frage in ihrer Entwicklung bis 1918*«, München 1942 (Südosteuropäische Arbeiten, 27) dala je za svoje vrijeme, unatoč nekim stvarnim pogreškama, zadovoljavajući prikaz hrvatske političke povijesti od 1790. do 1918. Na žalost, disertacija A. Meyer-Landruta, »*Die Entwicklung des Zagreber (Agrarer) Theaters 1832—1861 auf dem Hintergrunde des Nationalitätenproblems*« (Göttingen 1954), ostala je u rukopisu. Radnja A. Kargera iz kulturne geografije: »*Die Entwicklung der Siedlungen im westlichen Slawonien. Ein Beitrag zur Kulturgeographie des Save-Drau-Zwischenstromlandes*«. Wiesbaden 1963 (Kölner

Geographische Arbeiten 15), važan je prilog povijesti naseljavanja Slavonije u XVIII i XIX stoljeću. Cjelovit prikaz »Nezavisne Države Hrvatske« L. Horyja i M. Broszata, »Der kroatische Ustascha-Staat 1941—1945«, Stuttgart 1964 (Schriftenreihe der Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte 8) koristan je prilog povijesti Hrvatske u ono doba. Habilitaciona radnja K.—D. Grothusena raspravlja o »Postanku i povijesti Zagreba do kraja XIV st.« (*»Entstehung und Geschichte Zagrebs bis zum Ausgang des 14. Jahrhunderts«*, Wiesbaden 1967, Osteuropastudien des Landes Hessen I/37). U Njemačkoj Demokratskoj Republici nema posebnih istraživanja hrvatske povijesti osim netiskane disertacije M. Zöllera, »Wollen und Wirken des kroatischen Bischofs Josip Juraj Strossmeyer« (Berlin 1965) (o doprinosima iz NJDR historiografiji jugoistočne Evrope usp. E. Kalbe, »Forschungen in der DDR zur südosteuropäischen Geschichte«, Jahrbuch für Geschichte der sozialistischen Länder Europas XV/1, 1971, 111—133). Dok je u SR Njemačkoj kroatistika kao filološka struka u okviru slavistike razmjerno dobro razvijena (usp. E. Kaiser/A. Höcherl, »Materialien zu einer slavistischen Bibliographie (1963—1973)«, München 1973, i W. Kessler, »Studieneinführung Slavistik«, aspekte. das deutsche studienmagazin VII/6, 1974, 10—13), povijesna su istraživanja koja se odnose na Hrvatsku u velikom zaostajanju. To se može lako dokazati činjenicom da se, tražimo li pregled hrvatske povijesti na njemačkom jeziku, možemo poslužiti samo neznalačkim prikazom Austrijanca R. Kiszlinga (*»Die Kroaten. Der Schicksalweg eines Südslawenvolkes«*, Graz—Köln 1956) i hrvatskog emigranta I. Omrčanina (*»Diplomatische und politische Geschichte Kroatiens«*, Neckargmünd 1968; usp. prikaz engleskog prijevoda od H. Sundhassena, Südost-Forschungen XXXII, 1973, 403—404), osim ako se ne želimo zadovoljiti općim pregledima povijesti Južnih Slavena (M. Bernath »Die Südslawen«, Die Welt der Slawen 1: Die West- und Südslawen, Frankfurt a.M. 1960, 209—287), ili balkanskih zemalja (E. Hösch »Geschichte der Balkanländer«, Stuttgart 1968). Taj se nedostatak odražava i u radovima iz povijesti Mađarske, Jugoslavije ili jugoistočne Evrope uopće kad se obaziru i na hrvatsku povijest (npr. J. Weber, »Eötvös und die ungarische Nationalitätenfrage«, München 1966; L. Révész, »Die Anfänge des ungarischen Parlamentarismus« [1825—1848], München 1968; A. Toth, »Parteien und Reichstagswahlen in Ungarn 1848—1892«, München 1973). Hrvatska se povijest uklapa u istočnoevropsku povijest, s okosnicom u povijesti Rusije i Sovjetskog saveza, ili u opću povijest, dok se povijest jugoistočne Evrope kao samostalna historijska struka nije još dovoljno afirmirala (usp. M. Bernath »Südosteuropäische Geschichte als gesonderte Disziplin«, Forschungen zur osteuropäischen Geschichte XX, 1973, 135—144).

2. Središnji njemački časopis za istraživanja jugoistočne Evrope jesu »Südost-Forschungen« koji u ime Münchenskog »Südost-Instituta« izdaje njegov direktor M. Bernath, inače profesor za jugoistočnoevropsku povijest na »Freie Universität« u Zapadnom Berlinu. U prošlim godištima nalazimo u »Südost-Forschungen« dvije rasprave H. Sundhassena o »Nezavisnoj Državi Hrvatskoj« (*»Zur Geschichte der Waffen-SS in Kroatien«*, XXX, 1971, 176—196, i »Südosteuropa in der nationalsozialistischen Kriegswirtschaft«, XXXII, 1973, 233—266) i analizu novijih pokušaja sinteze hrvatske povijesti od K.—D. Grothusena, koji je profesor za modernu istočnoevropsku povijest na sveučilištu u Hamburgu (*»Probleme der Geschichte Kroatiens und ihrer Darstellung«*, XXXII, 1973, 300—308).

Südost-Institut kao glavni izvansveučilišni centar za istraživanje jugoistočne Evrope izdaje bibliografsko pomagalo »Südosteuropa-Bibliographie«, koja od prvog sveska (za godine 1945—1950, u Münchenu 1956—1959, obuhvaća izbor važnijih bibliografskih podataka za sve struke koje se bave tzv. Jugoistokom. Četvrti svezak

izašao je 1971—1973. u dva sveska za g. 1961—1965. Deutsche Forschungsgemeinschaft financira ovaj pothvat kao i drugi važan projekat instituta: biografski leksikon za povijest jugoistočne Evrope.

Taj će leksikon u četiri knjige sadržavati oko 1500 biografskih članaka s najvažnijim bibliografskim podacima o historijskim ličnostima iz današnje Mađarske, Rumunjske, Jugoslavije, Bugarske, Albanije, Grčke, Turske, Slovačke, bivše Habsburške monarhije i iz Bizanta; pored toga, u njemu će se nalaziti i biografije osoba koje su inače bile znamenite za povijest i povijesno istraživanje jugoistočne Evrope. (*Biographisches Lexicon zur Geschichte Südosteuropas*, hrsg. von M. Bernath und F. v. Schroeder, Bd. I (A—F), München 1974) na 557 stranica spominju se u Hrvata biskup i ban Petar Berislavić, Mirko Bogović, knez Branimir, A. T. Brlić, Frane Bulić, dalmatinski humanist Koriolan Čipiko, franjevac Andrija Dorotić, grof Janko Drašković, biskup i ban Juraj Drašković i plemićka porodica Frankopan, pa mnogo drugih i za hrvatsku povijest važnih ličnosti kao npr. kralj Aleksandar I. Karađorđević, Valtazar Bogišić i austrijski general Philipp Lewin von Beck (1720—1768). Ovdje mi nije namjera da potanko prikazem taj važni biografski priručnik, samo želim na primjeru triju ličnosti iz vremena ilirizma upozoriti na neke netočnosti. O M. Bogoviću (227—228) J. Hahn (uz druge površnosti i oskudnu bibliografiju, usp. članak T. Čolaka o Bogoviću u »Leksikonu pisaca Jugoslavije I, Novi Sad 1972, 274—277) piše da se tek 1867, kad je postao zagrebački veliki župan, »dogodio zaokret u njegovim političkim idejama«, a Bogović je već 1861. kad je objavio »Politische Rückblicke in Bezug auf Kroatien« koje Hahn uopće ne spominje, bio unionist. Isti autor piše o A. T. Brliću (259—260): »B. begründete schon im Konvikt des Zagreber Gymnasiums eine nationale Lesehalle und veröffentlichte 1842 mit 16 Jahren sein erstes Gedicht in der 'Dancia' (!)«. Brlić je polazio gimnaziju u Vinkovcima i kad je 1842. prešao iz sjemeništa u plemićki konvikt osnovao je ondje »Čitalačko društvo konviktorsko«, (usp. M. Smičiklas, »Zapisnik sjednica 'Ilirskog društva' [...], Arhivski vjesnik XIII, 1970, 210). H. Sundhausen piše o Janku Draškoviću (433—435), prevodeći »Narodno kazalište« kao »Volkstheater« mjesto »Nationaltheater«, a i Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo nazivalo se »Kroatisch-slavisches, Landwirtschafts-Gesellschaft«, a ne »Wirtschaftsverein«. Zašto autor ne navodi njemački prijevod Draškovićeve Disertacije« koji je 1834. anonimno štampan u Leipzigu pod naslovom »Erinnerungen an die zum ungarischen Reichstag bestimmten Deputirten der Königreiche Kroatien und Slavonien«? Važnost ovoga biografskog priručnika, koji prelazi granice nacionalnih područja, bez dvojbe je golema. Taj je leksikon u većini ostalih članaka bez sumnje dobro i pouzdano pomagalo, ali spomenuti nedostaci svakako umanjuju njegovu vrijednost.

3. Kao znanstveni rezultat dvaju sastanaka mladih njemačkih i rumunjskih povjesničara 1972. i 1973. »Südosteuropa-Gesellschaft« u Münchenu objavila je zbornik referata »Deutsch-rumänisches Colloquium junger Historiker, Kulturhistoriker und Zeitgeschichtler«, München 1974 (Südosteuropa-Studien 22). H. Sundhausen se u svom predavanju, »Sozio-ökonomische und kulturelle Grundlagen der Nationsbildung in Ostmittel- und Südosteuropa« (96—102), ponovo bavi područjem svoje disertacije i daje vrlo zanimljiv pregled povijesno-socioloških teorija o stvaranju modernih nacija. Pri tom iznosi i svoj teoretski pristup problemu koji bi bilo vrijedno razraditi i primijeniti u historiografiji. Ali kad teoriju pokušava ilustrirati primjerom hrvatske povijesti, ta se primjena čini više puta nategnutom — više primjenom hrvatske povijesti na teoriji nego teoretskih načela na povijest. Mora se, dakako, uzeti u obzir da je riječ o predavanju a ne o raspravi, pa je ono kao takovo svakako prilog diskusiji.

U istom zborniku H. K ü c h, student povijesti u Bochumu, raspravlja o »*Parallelen in der Entwicklung der rumänischen und der kroatischen Bauernbewegung*« (135—141). Iz teksta predavanja vidi se da se autor bavio poviješću Hrvatske seljačke stranke do 1928, a manje pitanjem seljačkog pokreta u Rumunjskoj, jer nema ni dovoljno stvarnog znanja ni metodološke osnove za poredbeno istraživanje. Citajući ovu studentsku seminarsku radnju doista se pitamo, kome će njezino objavljivanje koristiti. Ima nedostataka u obradbi i Hrvatske seljačke stranke, ali se vidi da autor ima smisla za problematiku i da bi mu trebalo poželjeti dobrog mentora na putu u nauku.

4. Od 1969. postoji »Studienkreis für Kulturbeziehungen in Mittel- und Osteuropa« sa sjedištem u Lüneburgu, koji svake godine održava znanstveni sastanak (usp. W. Kessler, »*Tagung des Studienkreises für Kulturbeziehungen*«, *Mitteilungen der Südosteuropa-Gesellschaft XIV/1*, 1974, 26—30). Kao rezultat ovih uspješnih nastojanja izašla su dva zbornika: »*Die Aufklärung in Ost- und Südosteuropa*«, Köln-Wien 1972, i »*Der Bauer Mittel- und Osteuropas im sozio-ökonomischen Wandel des 18. und 19. Jahrhunderts*«, Köln-Wien 1973. Ovdje se novosadski germanist St. K. Kostić osvrće djelomično i na Hrvatsku (»*Ausstrahlungen deutscher literarisch-volkstümlicher Aufklärung im südslawischen Raum*«, *Die Aufklärung*, 175—194, i »*Das Bild des Bauern in der Literatur des südslawischen Donaubereichs in den siebziger und achtziger Jahren des 18. Jh.*«, *Der Bauer*, 197—214) i navodi dosta podataka koji su za njemačkog čitaoca novi. Autor ovih redaka objavio je pokušaj povezivanja dviju hrvatskih revolucionarnih pjesama koje je objavila O. Šojat (»O dvjema kajkavskim revolucionarnim pjesmama s kraja osamnaestog stoljeća«, *Croatica I*, 1970, 211—236) s unutrašnjim stanjem Hrvatske u to doba i sa suvremenim revolucionarnim gibanjima u Evropi (W. Kessler, *Der Bauer als Ziel politischer Agitation. Zwei kroatisch-kajkavische Revolutionslieder aus dem ausgehenden 18. Jahrhundert*«, *Der Bauer*, 215—242). Osim tih rasprava povjesničar će ondje naći rasprave i rezultate iz tematike Habsburške monarhije koji imaju vrijednosti i za proučavanje hrvatske povijesti. (npr., A. Paulinyi, »*Der aufgeklärte Absolutismus und die frühe Industrialisierung*«, *Die Aufklärung*, 195—214; E. Turczynski »*Gestaltwandel und Trägerschichten der Aufklärung, in Ost- und Südosteuropa*«, *ibid.* 23—49; S. Vilfan »*Die Agrarsozialpolitik von Maria Theresia bis Kudlich*«, *Der Bauer*, 1—52).

5. Povodom trećeg kongresa Međunarodne asocijacije za istraživanje jugoistočne Evrope pod rukovodstvom K.-D. Grothusen a izdan je zbornik njemačkih priloga »*Ethnogenese und Staatsbildung in Südosteuropa. Beiträge des Südosteuropa-Arbeitskreises der Deutschen Forschungsgemeinschaft zum III. Internationalen Südosteuropa-Kongress der Association Internationale d' Etudes du Sud-Est Européen*«, Göttingen 1974. Tu je profesor za slavistiku na sveučilištu u Göttingenu R. Lauer objavio zanimljivu analizu razvitka upotrebe pojma »ilirski« »*Genese und Funktion des illyrischen Ideologems in den südslawischen Literaturen (16. bis Anfang des 19. Jh.)*« 117—143. S. Schneider skicira projekt o istraživanju postanka nacionalnog industrijskog poduzetništva na području današnje Jugoslavije u prvoj polovini XIX st. (»*Das Aufkommen eines nationalen industriellen Unternehmertums im Gebiet des heutigen Jugoslawien 1800—1850*«, 93—103, usp. za tu problematiku W. Zorn, »*Umriss der frühen Industrialisierung Südosteuropas*«, *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte LVII*, 1970, 500—533), a K.-D. Grothusen, »*Städtewesen und nationale Emanzipation*« (72—92) obuhvaća u svom poredbenom istraživanju i Hrvatsku.

6. Rasprave J. Déera, »Die Anfänge der ungarisch-kroatischen Staatsgemeinschaft« (Archivum Europae Centro-Orientalis II, 1936) i »Die dalmatinische Municipalverfassung unter der ungarischen Herrschaft bis zur Mitte des 12. Jh.« (Ungarische Jahrbücher XI, 1931) ponovo su odštampane u jednoj knjižici koja je izašla u Darmstadtu 1970. O »pacta conventa« razpravlja H. Jurčić. »Die sogenannten »Pacta conventa« in kroatischer Sicht«, Ungarn-Jahrbuch I, 1969, 11—22.

Monografije G. E. Rothenberga o Vojnoj krajini (»The Austrian Military Border in Croatia 1522—1747«, Urbana 1960, i »The Military Border in Croatia 1740—1881«, Chicago 1966; usp. J. Šidak, »O nekim novijim prilozima povijesti Vojne krajine 1848«, HZ XXIII—XXIV, 1970—71, 471—475), prevedene su i spojene u cjelovit prikaz povijesti Vojne krajine pod naslovom »Die österreichische Militärgrenze in Kroatien«, Wien-München 1970.

Druga je njemačka monografija o »Nezavisnoj Državi Hrvatskoj«, knjiga G. Frickea, »Kroatien 1941—1944. Der 'Unabhängige Staat Kroatien' in der Sicht des Deutschen Bevollmächtigten Generals in Agram, Glaise von Horstenau«, Freiburg 1972 (Einzelschriften zur Geschichte des Zweiten Weltkrieges 8), temelji se na građi iz Vojnog arhiva u Freiburgu. H. Sundhausen u svom prikazu (Südost-Forschungen XXXII, 1973, 410—411) zaključuje: »Wenngleich also aus der von Fricke gewählten Perspektive ein 'objektives' Bild des Ustaša-Staates nicht immer gegeben werden konnte (ein derartiger Anspruch aber auch gar nicht erhoben wurde), so gewinnt die Darstellung doch andererseits durch die ihr zugrundegelegten Quellen an großer Anschaulichkeit.«

7. Profesor za istočnoevropsku povijest na sveučilištu u Mainzu, G. Wild, istakao je da u istraživanju njemačke manjine u jugoistočnoj Evropi treba primijeniti nova polazišta (»Deutsche Siedlungen in Syrmien, Slawonien und Bosnien«, Südostdeutsches Archiv XIV, 1971, 144—154). Dok je uloga koju je njemačka manjina odigrala u Hrvatskoj poslije 1933. djelomično već obrađena (usp. D. Biber, »Nacizam in Nemci v Jugoslaviji«, Ljubljana 1966), nedostajao je do sada pregled prijašnjeg razvitka ove skupine. Ima dosta tzv. »zavičajnih knjiga« (Heimatbücher) koje su posvećene uspomena na stari zavičaj, a ne povijesnom istraživanju, iako u njima ima dosta građe napose za folkloristiku. Nova knjiga V. Oberkerscha, »Die Deutschen in Syrmien, Slawonien und Kroatien bis zum Ende des Ersten Weltkrieges. Ein Beitrag zur Geschichte der Donauschwaben«, Stuttgart 1972, ozbiljan je pokušaj da s »njemačkog« stajališta pripadnika ove grupe prikaže njezin razvitak do 1918, uglavnom u razdoblju poslije 1848. Težište radnje leži u političkoj povijesti, napose u pitanju njemačkog školstva i prosvjetnih nastojanja. Oberkerschova radnja ostaje sasvim u okviru njemačke manjine, ali ona je svakako važan prilog za povijest Slavonije, ako se tom poviješću smatra ne samo povijest jugoslavenskih naroda na tom području. Radnja ima svoje nedostatke, ali ako se uzme u obzir prijašnja, djelomice nepodnošljivo pristrana literatura o tom problemu, ona označava važan napredak.

8. Ovaj pregled nema namjere da bude bibliografski potpun. Ima, npr., i priloga austrijskih i jugoslavenskih povjesničara u njemačkim časopisima i zbornicima koji su znatan doprinos njemačkom znanju o Hrvatskoj, npr. članak F. Hauptmanna, »Der kroatisch-ungarische Ausgleich von 1868«, Südostdeutsches Archiv XI, 1968, 48—70. — Rezimiramo li sve što je naprijed rečeno, vidi se da ima nekih nastojanja kako bi se iz raznih gledišta osvijetlila i istražila hrvatska povijest, ali sva ona zavise — kako već 1936. reče F. Valjavec »Wege und Wandlungen der Südostforschung«, Südost-Forschungen I, 1936, 1—14 — o osobnom angažiranju pojedinog istraživača za određeni predmet.

Wolfgang Kessler

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

Redakcioni odbor

*IVAN KAMPUŠ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK*

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
SAVEZ POVIJESNIH DRUŠTAVA HRVATSKE